

К. С. Руснак

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Відображення концептуалізації грошей
у номінативних одиницях валют
(на матеріалі української преси початку ХХІ ст.)**

Руснак К. С. Відображення концептуалізації грошей у номінативних одиницях валют (на матеріалі української преси початку ХХІ ст.). У статті проаналізовано мовну об'єктивіацію концепту ГРОШІ в номінативних одиницях валют у дискурсі української преси початку ХХІ ст. Установлено специфіку первинної та вторинної номінації гривні, долара, євро, рубля, визначено прагматичне навантаження номенів. З'ясовано особливості вербалізації відповідних фрагментів мовної картини світу в контексті соціального ставлення до певних життєвих реалій.

Ключові слова: *концепт, мовна картина світу, мова засобів масової комунікації, дискурс, номінація, номінативне поле.*

Руснак К. С. Отображение концептуализации денег в номинативных единицах валют (на материале украинской прессы начала ХХІ века). В статье проанализирована языковая объективация концепта ДЕНЬГИ в номинативных единицах валют в дискурсе украинской прессы начала ХХІ века. Установлена специфика первичной и вторичной номинации гривны, доллара, евро, рубля, прагматическая нагрузка номенов. Определены особенности вербализации соответствующих фрагментов языковой картины мира в контексте социального отношения к определенным жизненным реалиям.

Ключевые слова: *концепт, языковая картина мира, язык средств массовой коммуникации, дискурс, номинация, номинативное поле.*

Rusnak K. S. Display of conceptualization of money in nominative units of currencies (based on the Ukrainian Press the beginning of XXI century). The article analyzes linguistic objectification of the concept of money in nominative units of currencies in the discourse of the Ukrainian press, the beginning of XXI century. Established specificity of primary and secondary nomination of dollar, euro, ruble, set pragmatic load of the nomens. The features of related fragments of linguistic map of the world are analyzed in the context of social attitudes to the respective realities of life.

Keywords: *concept, linguistic mapping of the world, the language of mass media, discourse, nomination, nominative field.*

Засоби масової комунікації (ЗМК) – це та сфера побутування мови, яка найбільш інтенсивно, динамічно реагує на всі сучасні мовні процеси та явища. Виконуючи не лише інформативну, але й персуазивну, а нерідко й маніпулятивну функції, мас-медійна мова є максимально близькою до мови тієї спільноти, до якої вона апелює. Крім того, роль інформації в сучасному суспільстві стрімко зростає, відбуваються процеси всебічної медіатизації людського життя. У так називану «інформаційну еру» зв'язок мас-медіа з культурою набирає особливої ваги. Тому вивчення мови ЗМК є на сьогодні надзвичайно актуальним завданням лінгвістики.

Проблеми взаємозв'язків мови і мислення, мови та культури, впливу суспільних процесів на мовні явища є основними в сучасній лінгвістиці. Сьогодні можемо говорити про своєрідне домінування «трьох К» у мовознавстві – когніції, комунікації, культури [5:26]. Вивчення мови крізь призму психомисленневих та соціокультурних процесів лежить в основі багатьох сучасних наук (соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології).

Дослідження таких науковців, як О. Ю. Булигіна [2], О. В. Голубєва [3], І. А. Майоренко [6], Т. А. Мільохіна [7], свідчать, що на сьогодні одним із ядерних концептів у національному світосприйнятті є ГРОШІ, що виявляється й на вербальному рівні. Концепт ГРОШІ досліджували в компаративному аспекті на матеріалі англійської та слов'янських мовних картин світу (В. Є. Копиця [4], Т. Г. Пимонова [8], О. В. Струк [9]). Комплексний аналіз лінгвальної об'єктивіації концепту ГРОШІ в дискурсі української сучасної преси відсутній, що й зумовлює актуальність дослідження. Обраний для аналізу фрагмент мовної картини світу потребує аналізу на базі мови сучасних ЗМК, оскільки саме дискурс преси дозволяє відстежити найсвіжіші зміни у структурі поданого концепту, встановити найновіші зміни в соціальному ставленні до матеріальних благ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на матеріалі української сучасної преси виявлено особливості вербалізації концепту ГРОШІ в номінативних одиницях

валют, з'ясовано специфіку добору мовних одиниць, що об'єктивують відповідні фрагменти концепту в українській картині світу.

Мета роботи – з'ясувати особливості мовної репрезентації концепту ГРОШІ в номінативних одиницях валют у контексті відображення соціального ставлення до відповідних життєвих реалій – зумовила використання таких методів, як когнітивний, дискурсивний, прагматичний, стилістичний.

Об'єктом дослідження є дискурс української преси початку ХХІ ст., предметом – мовні одиниці, які слугують засобами номінації валют у текстах сучасних ЗМК. Матеріалом для аналізу стали тижневики «Український тиждень», «Новинар», газети «Дзеркало тижня», «Україна молода», жіночі журнали «Вона», «Пані», молодіжні видання «Молоко», «ШО».

Одним із основних постулатів когнітивної лінгвістики є твердження про те, що кожен концепт є ментальною одиницею, що характеризується здатністю об'єктивуватися мовними засобами. Отже, дослідження одиниць мови, що репрезентують концепт, може допомогти відтворити його структуру. Сукупність мовних засобів, що «матеріалізують» такі ментальні утворення, називають номінативним полем концепту [11].

Говорячи про структуру номінативного поля концепту, традиційно виділяють ядро та периферію. До ядра відносять прямі номінації самого концепту, до периферії – номінації окремих ознак концепту, що виявляються в певній комунікативній ситуації. Номінативне поле концепту є апіорі неоднорідним, воно включає в себе аналіз системних і випадкових засобів актуалізації концепту. Методику виявлення складників номінативного поля концепту розробили Й. А. Стернін та З. Д. Попова [12].

Варто зазначити, що концепти можуть мати різний ступінь комунікативної релевантності. Мовні засоби, які об'єктивують найбільш релевантні концепти, будуть різноманітнішими. Такий концепт, як ГРОШІ, є, безсумнівно, одним із найбільш релевантних і постійно відтворюваних у масовій комунікації. Тому дослідження мови преси дозволить виявити багатоманітність й неоднорідність номінативного поля цього концепту.

Ядром концепту ГРОШІ є лексема *гроші* з численними синонімами. У мові української преси аналізований концепт нерідко об'єктивується і за допомогою номенів із вужчим значенням валюти, паперових банкнот, металевих монет тощо. Номени на позначення валют за смисловим принципом доцільно групувати у відповідні лексико-семантичні групи (ЛСГ). Зокрема, ми виділили такі ЛСГ, як «гривня», «долар», «євро», «російський рубль». Такі номени утворюють кореферентний ряд із гіперонімом *гроші*.

Особливістю мовної реалізації ЛСГ «гривня» є гетеронімативність. У мас-медійному дискурсі українська грошова одиниця позначається зазвичай первинним номеном. Дуже рідко вживаються жаргонізми *гриваси*, *гривашки*. Перший має виразну пейоративну конотацію, що твориться за допомогою суфікса згрубілості: «*Чорт би тебе побрав! Я десь загубив цілих 50 гривасів!*» [Молоко. – 2004. – № 3]. Другий, навпаки, має іронічне конотативне забарвлення, що також створюється на словотвірному рівні за допомогою зменшувально-пестливого суфікса: «*У нашої їдальні можна нажертися від душі за якихось 5 гривашок*» [Молоко. – 2004. – № 3].

Цікавим феноменом, відбитим у текстах сучасної преси, є перенесення номена *рубль* як назви єдиної радянської валюти на позначення сучасної української грошової одиниці: «*Бісить, коли люди називають гривні **рублями**, хоча знають назву наших грошей*» [Український тиждень. – 2007. – 12.10–18.10].

Специфічним і доволі поширеним видом перейменування гривні є метонімія. Вона твориться на базі називання цілого за його частиною, наприклад: «*Я працював тоді за одного **мазепку** на годину*» [Український тиждень. – 2007. – 12.10–18.10]. «*Мазепкою*» (частіше «*мазепкою*») називається десятигривнева купюра. Мотивація такого перейменування – зображення на ній портрета І. Мазепи. Аналогічно утворюються такі номени: одна гривня – «*Володимир*» («*Володимир Великий*»); дві гривні – «*Ярослав Мудрий*» (можливі варіанти – «*Ярослав*» або «*Мудрий*»); п'ять гривень – «*Богдан Хмельницький*» (варіанти «*Богдан*» або «*Хмельницький*»). Аналогічно утворюються номени і на позначення купюр більшої вартості.

Іноколи вторинна номінація може мати вигляд перифразу: «*У кишені – лише два **портретики Івана Яковича***» [Молоко. – 2004. – № 3] (заміна назви двадцятигривневої купюри). Такий номен є експресивним і націлений на надання мовленню жвавості, цікавості, образності.

Аналіз мас-медійного дискурсу показав, що рівень уживання жаргонної лексики на позначення гривні є невисоким. Можна припустити, що сленгові одиниці з такою тематикою

використовуються рідко через феномен особливого ставлення мовця до національної валюти, специфіку побутування цього концепту у свідомості українців.

Однією з найбільш поширених лексико-семантичних груп є ЛСГ «долар», яка об'єднує в собі мовні елементи на позначення державної валюти США. Ця ЛСГ характеризується значною гетеронімінативністю: наявністю широкого розмаїття мовних знаків, що мають один денотат – долар США.

Найбільш уживаним номеном на позначення грошової одиниці США, крім первинного прямого номена *долар*, є жаргонізм *бакс*. Він часто слугує засобом наближення мови адресанта тексту до мови його реципієнта та вживається з метою уникнення тавтології: «*Фото з автографом актора коштуватиме 20 доларів, а прогулянка з зіркою обійдеться вам баксів у 50*» [Український тиждень. – 2008 – 02.10–9.10]. Ця лексема здатна утворювати словотвірні ряди, набуваючи за допомогою афіксів додаткового відтінку у значенні: зменшувально-пестливий суфікс *-ик-* надає іронічного забарвлення: «*Я із задоволенням рахував виручені баксики*» [Україна молода. – 2006. – 09.10]; суфікс *-от-* – значення збірності, пейоративності («*Найгідкіше в світі пахне баксота*» [Молоко. – 2007. – № 4]).

Великого поширення в мас-медійному дискурсі набув і номен *умовні одиниці* (іноді графічно позначається скороченням *у. о.*) «*Данні зростом 16 см – по 20 у. о.*» [Молоко. – 2003. – № 4]. Ця номінація є лексичною сполукою, узуальним усталеним зворотом. Але в контексті вона може трансформуватися шляхом додавання прислівникового компонента і набувати рис оказіональності: «*Ця справа влетить у суму від 500 до 3000 зовсім умовних одиниць*» [Молоко. – 2004. – № 3]; «*А цього року вийшла ексклюзивна серія сувенірів, кожен з яких коштує 50 абсолютно умовних одиниць*» [Молоко. – 2004. – № 3]. Така трансформація є засобом створення іронії, що ґрунтується на актуалізації протилежного значення. Крім того, номени на зразок «*зовсім умовні одиниці*», «*абсолютно умовні одиниці*» слугують засобом індивідуалізації авторського стилю (поданий приклад є типовим номеном долара в індивідуальному стилі журналіста «Молока» Клена).

Складником аналізованого мікрополя є і ряд із домінантою «зелень»: *зелені, зеленка, зелені папірці*. Це непрямі номени, які ґрунтуються на метонімічному перенесенні за кольором. Іноді ці мовні одиниці мають конотацію зниженості: «*Якщо до охоронця додати професійного водія, <...> то вже буде тридцять зелених папірців*» [Молоко. – 2003. – № 6]; «*Що б я зробив із чемоданом зелени?*» [ШО. – 2002. – № 9].

Оказіональні номени на позначення долара також утворюються шляхом метонімічного перенесення, яке ґрунтується на називанні частини замість цілого. Наприклад: «*Так за одного вухатого товариша можна викласти також одного не менш вухатого Франкліна*» [Молоко. – 2004. – № 3]). Означення «*не менш вухатий Франклін*» створює комічний ефект.

Крім того, номінація долара може поєднувати в собі декілька видів стилістичних засобів. Наприклад: «*Пологи були не важкими і принесли папаші багато мертвих зелених президентів*» [Молоко. – 2004. – № 3]. Сполучення «*мертві зелені президенти*» – це перифраз, який ґрунтується на метонімії (зображення президента на доларовій купюрі) та комізмі незвичності сполучення слів («мертві зелені президенти»).

Лексико-семантична група із ядром *євро* має неширокий діапазон номінативних засобів порівняно з попередніми. Здебільшого в мас-медійному дискурсі вживається прямий первинний номен: «*Я заплатила всього 50 євро і почувалася мегастар у п'ятизірковому готелі*» [ШО. – 2007. – № 6]. Конотативного забарвлення номен *євро* набуває за допомогою зменшувально-пестливого суфікса *-ик-*, який надає лексемі відтінку іронічності: «*Біда в тому, що єврики мають високий ступінь захисту і їх дуже важко підробити*» [Український тиждень. – 2008. – 15.02. – 22.02]. Вторинні номени на позначення таких банкнот структурно представлені переважно синтагматичними утвореннями: *валюта об'єднаної Європи, грошова одиниця Європи, європейська валюта*. Такі номінативні одиниці переважно не мають конотативного значення.

У більшості випадків мовний образ *євро* твориться не за допомогою номінації, бо вона є нейтральною. Лексеми, які є назвами аналізованої грошової одиниці, сполучаються з різними видами епітетів. Наприклад: «*Найчистіша валюта світу – євро, оскільки для її виготовлення використовується спеціальна антибактеріальна сполука*» [ШО. – 2007. – №9]. Епітет «*найчистіша*» не є образним, оскільки прямо вказує на якість матеріалу, з якого виготовлені євро; але ця одиниця містить позитивну оцінку в денотативній структурі. Для характеристики становища цієї одиниці на фінансових ринках часто вживається епітет «*стабільний*». Ця лексема теж є носієм денотативної позитивної оцінки, яка послідовно реалізується в синонімічних номенах

«надійний», «стійкий», «непохитний». Ці одиниці, за класифікацією Н. Арутюнової, є виразниками утилітарної або прагматичної оцінки. Такі епітети виступають взаємозамінними, і їх варіювання слугує засобом урізноманітнення мовлення [1:44–53].

Наступна ЛСГ – це структура, яка у своїй основі має поняття «російська грошова одиниця». Ім'я такого утворення – це первинний прямий номен *рубль*. Називання валюти Російської Федерації має свої особливості. По-перше, за російськими банкнотами закріпилися деякі назви радянських карбованців. Серед них виділяємо узуальну сполуку *дерев'яні гроші*. За «Коротким словником жаргонізмів української мови» Л. Ставицької [10], ця назва стосується радянських грошей. Але в текстах сучасних ЗМК згаданий номен використовується і для називання російських рублів, виконуючи при цьому функції надання зневажливого відтінку та жартівливо-іронічного спрямування: «*На їхні дерев'яні гроші вийде рубльов 300-400*» [Молоко. – 2003. – № 5]. Конотація пейоративності є постійною для такого номена, тому можна говорити про негативний оцінний компонент, що міститься вже в денотативній структурі слова «*дерев'яний*», але може підсилюватися контекстуально. Негативна оцінка створюється шляхом антонімії, опозиції *дерев'яний, дешевий – металевий, дорогий*.

Особливістю номенів, що позначають російський рубль, є те, що багато з них мають конотацію іншомовності, яка утворюється шляхом передачі російської вимови українськими літерами: *рубльов, рублей, деньгі, денюжка, деньжата*. Такі лексеми мають зазвичай факультативний компонент іронічності або новизни: «*Запитайте у своїх російських друзів, як просяджувати денюжку в таких місцях*» [Молоко. – 2003. – № 4].

Особливості сучасної української дійсності, пов'язані з вимушеними заробітками населення на території Російської Федерації, спричинилися до появи такої синтагматичної сполуки, як «*їхати за довгим рубльом*». Її етимологічна природа є подвійною: з одного боку, російські банкноти мають відповідну видовжену форму, а з другого, – заробітчанська праця завжди є виснажливою і зтяжною. Окрім того, у зафіксованих нами випадках уживається ненормативна форма орудного відмінка однини іменника чоловічого роду другої відміни м'якої групи, вона є калькою з російської мови, що створює конотацію іншомовності. Така сполука є експресивною одиницею, найчастіше містить додаткове негативне аксіологічне значення: «*У цьому селі майже всі чоловіки поїхали «за довгим рубльом», бо вдома роботи взагалі немає. Треба ж чимось годувати сім'ю*» [Пані. – 2006. – № 2].

Таким чином, номени на позначення валют є важливим складником номінативного поля концепту ГРОШІ. У сучасній українській пресі досліджувані лексико-семантичні групи характеризуються значною гетеронімічністю. Найпоширенішим засобом творення образу грошових купюр є метонімія на основі матеріалу, з якого виготовлено купюру, або на основі зображення на банкноті. Крім того, часто використовуються оказіональні звороти, що утворюються шляхом трансформації узуальних сполук. Велика кількість випадків вторинної номінації гривні, долара, рубля, євро свідчить про те, що концепт ГРОШІ є одним із ядерних у мовній картині світу українців.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341с.
2. Булыгина Е. Ю. Лексическое воплощение концепта «деньги» в современной публицистике / Е. Ю. Булыгина // Отражение русской языковой картины мира в лексике и грамматике. — Новосибирск, 1999. — С. 5—13.
3. Голубева Е. В. Изучение концепта «деньги» методом семантического дифференциала [Электронный ресурс] / Е. В. Голубева // Языковая личность. Речевые жанры. Текст : сб. науч. трудов — М. : Прогресс, 2008. — С. 447. — Режим доступа: <http://litanalysis.narod.ru/Articles/2002/golubeva.pdf>.
4. Копиця В. Є. Концепт “гроші” в англійській та українській лінгвокультурах [Електронний ресурс] / В. Є. Копиця // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apif/2009_3/Kopicja.pdf
5. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу : експресія — вплив — маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва та ін. // Мовознавство. — 2005. — № 1. — С. 25–31.
6. Майоренко И. А. Концепт «деньги» в языковой картине мира (на материале русской и английской фразеологии) [Электронный ресурс] / И. А. Майоренко // Режим доступа : http://www.phillog.msu.ru/~rusist/bs/jsk_21.pdf

7. Милёхина Т. А. Российские предприниматели и их речь (образ, концепты, типы речевых структур) : автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук: 20.03.01 [Электронный ресурс] / Т. А. Милёхина. — Саратов, 2006. — 20 с. // — Режим доступа: http://www.philibb.msu.ru/~rusphil/books/jsk_21.pdf

8. Пимонова Т. Г. Вербалізація субконцепту POVERTY в структурі англомовного концепту WEALTH-POVERTY [Електронний ресурс] / Т. Г. Пимонова // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/2009.../Pimonova%20RGF24

9. Струк О. В. Асоціативне поле концепту ГРОШ / О. В. Струк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. — 2009. — № 16 : Філологічні науки. Мовознавство. — С. 98—101.

10. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2003. — 336 с.

11. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. — М. : URSS, 2002. — 311 с.

12. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. — М. : Гнозис, 2007. — С. 7—9.